

Роман КИРЧІВ

«ПОДАЙ ЖЕ РУКУ КОЗАКОВІ І СЕРЦЕ ЧИСТЕЄ ПОДАЙ»

Передається духовний зв'язок, переклик ідейного концепту Шевченкового вірша «Полякам» з сучасно польською піснею, співаною під сильним враженням від Київського Євромайдану, — «Podaj rękę Ukrainie» («Подай руку Україні»).

Ключові слова: концепт, серце, рефлексія, метафорика.

© Р. КИРЧІВ, 2014

«**П**одай же руку козакові і серце чистеє подай». Ці слова разом з кінцевими рядками («І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай») вірша «Полякам» Тарас Шевченко дописав під час відбування заслання в Оренбурзі після знайомства, як аргументовано вважають дослідники, з політичним засланцем царизму, учасником польського національно-визвольного руху, істориком і художником Броніславом Залеським (1820—1880). Збережене їхнє листування показує, що обох їх пов'язували глибока взаємна повага і щирі приятельські взаємини, переконує, що саме особисто цьому полякові адресував український поет і теплі промовисті звертання у вірші «друже, брате».

Втім, серед приятелів Т. Шевченка були й непоодинокі інші духовно близькі йому поляки. В тому числі й юнацьке захоплення поміщицького козачка Тараса у Вільні 1830 р. «милою Дзюнею», «чорнобровою» швачкою Ядвігою Гусіковською. На тему «Шевченко і поляки» маємо сьогодні вже значну наукову і популярну літературу. Тут торкнемося лише деяких аспектів.

Т. Шевченко знав польську мову, був обізнаний з сучасними йому польським красним письменством і суспільно-політичною думкою. Не могла залишитися поза його увагою, зокрема, й потужна хвиля захоплення польської романтичної літератури Україною — її природою, степовими просторами й, особливо, фольклором та козацькою традицією. Захоплення, яке вже сучасники назвали «українською школою» в польській літературі — термін, що закріпився і зберігся в науковому вжитку.

Було в цьому літературному українофільстві багато позитиву. Численні переклади, переспіви і літературні переробки українських народних пісень, дум, казок, легенд, переказів, оригінальні твори польських авторів на українські теми, добірки і збірки різних жанрів української усної народної словесності (в оригіналі), що друкувалися на сторінках польської періодики, альманахів, виходили окремими книжками, об'єктивно служили справі популяризації української народної культури, активізації інтересу до української історії, сприяли утвердженню ціннісного статусу української мови. Переконували, за словами Івана Франка, що «в устах отсього простого хлопа-панцизняка живуть пісні та оповідання, котрими можна повеличатися перед світом, живе мова, котру не тільки допуска-

ють до книжок, але в котрій чужі люди знаходять дивну красоту» [1].

У непоодиноких із творів польських романтиків струменіла щира симпатія до українського народу, звучало співчутливе ставлення до його соціальної неволі, історичних негараздів, звеличення патріотичного лицарства запорожців, намагання нестандартно поглянути і на драстичні історичні реалії польсько-українських взаємин. Скажімо, поет-романтик, учасник польського повстання 1830—1831 рр. Северин Гоцинський (1801—1876) з демократичних позицій намагався потрактувати у своїй поемі «Канівський замок» («Zamek Kaniowski», 1828) події Коліївщини. В цьому він до певної міри був попередником Шевченкових «Гайдамаків» (1841) і союзником українського поета у подоланні тогочасних обскурантських поглядів, глушливо перекладаних Т. Шевченком:

*Гайдамаки — не воины —
Разбойники, воры.
Пятно в нашей истории!*

Незвичайна візія України, в тому й гайдамацької, — у творчій трансформації великого польського поета Юліуша Словацького (1809—1849). Помітним явищем був цикл повістей з життя українських селян з Волині, Полісся і Поділля («Історія Савки», «Уляна», «Остап Бондарчук», «Ярина», «Хата за селом» та ін.) Юзефа Ігнація Крашевського (1812—1887). Деякі з цих творів згадуються у Т. Шевченка. У бібліотеці Ю. Крашевського були видання поезії українського Кобзаря, зберігалися два його оригінальні малюнки і два портрети, виконані Б. Залеським.

З почуттям щирої прихильності до українських горян-гуцулів і розумінням соціальних причин опришківського руху написана п'єса Юзефа Коженьовського (1797—1863) «Карпатські верховинці» («Karpaszy góralscy», 1840). В українських перекладах і переробках цей твір з середини ХІХ ст. і до новочасної доби включно утвердився в репертуарі нашої аматорської і професійної сцени. З першим українським перекладом цієї п'єси (Миколи Устияновича, 1848 р.) пов'язана поява й сьогоднішніх популярних пісень «Верховино, світку ти наш» та «Гей, браття опришки».

Вельми цікавою була і творчість низки польських романтиків українською мовою. Вже тоді, коли в

складних підневільних умовах пробивало собі дорогу нове українське письменство і, долаючи офіційні негати та приниження, утверджувала своє право і придатність для літературного вжитку українська народна мова, підтримка цього руху з польського боку була своєчасною і цінною. Мали значення захоплені висловлювання польських літераторів і вчених про красу, багатство української народної поезії і високі достоїнства української мови, яку називали «гомерівською», «ангельською», «поетичною», «мелодійною» і т. п., гордилися її знанням.

Відомий польський фольклорист того часу Антон Новосельський (А. Марцінковський, 1823—1880), згадуючи про своє спілкування з сільським дідусем-українцем, писав: «Вів розмову з ним його власною мовою, тою простою, гомерівською мовою, сповненою поетичних виразів, досконало знайомою мені як людині, що народилася серед полів і лісів України, виколисаній під мотив народної пісні» [5].

Такі висловлювання доповнювалися і практикою писання польських творів українською мовою. Видана в нас у відомій серії «Бібліотека поета» книжка «Українською музою натхненні» (К., 1971) дає можливість сучасному зацікавленому читачеві ближче познайомитися з добіркою творів польських поетів, написаних українською. Так, є серед цих писань чимало речей невисокого рівня, спрощених літературно невимогливих переспівів і наслідувань народних пісень, переповідань фольклорних сюжетів, описових рефлексій. Водночас бачимо й непоодинокі зразки, позначені творчим натхненням, неординарною думкою і добрим, щирим почуттям до українського світу та його людини.

І зовсім не випадково, що деякі з цих складань свого часу були сприйняті в українському середовищі, влилися в репертуар народної пісенності. Такі, наприклад, як «Не журися, мій хазяю», «Закотився місяць в хмари» Томаша (Тимка) Падури (1801—1871), «Над Ятраньом» («Там, де Ятрань круто в'ється») зубожілого шляхтича з Поділля Антона Шашкевича (1813—1880), слова і мелодія відомої пісні «Гандзя» («Чи є в світі молодича, як та Гандзя білолиця») Діонісія (Дениса) Бонковського з Бердичева. У цьому контексті не бачу також підстав сумніватися в достовірності свідчень сучасників, що автором первісного тексту знаної пісні про Кармелюка («За Сибіром сонце сходить») був демократично

налаштований католицький священик з Саврані (тепер Одеської обл.) популярний віршописець Ян Комарницький (1784—1840).

До речі, текст цієї пісні подав Т. Шевченко в записі свого «Щоденника» 20 травня 1858 р., гадаючи, що її склав Т. Падура [3]. Про українські вірші останнього згадує і в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», зазначивши словами героя цього твору: «Поэзия Падуры мне известна и переизвестна» [4].

Віршем «Мученикам вольности з р. 1847» поляк Генрик Яблонський (1828—1869) з Бродлавщини відгукнувся на акт розправи царизму з Кирило-Мефодіївським товариством. Вірш опублікований у газеті «Дневник Руський» (Львів, 1848, № 4) — одному з перших українськомовних часописів, що почав виходити в серпні 1848 року, підписаний латинським криптонімом «Н. J.» з приміткою редакції, що він надісланий «з російського Поділля». Він недосконалий з літературного погляду, але це фактично перший друкований твір, присвячений кирило-мефодіївцям. У 6—7 номерах тієї ж газети за 1848 р. той же автор виступив зі статтею «Слово о Руси і її становищі політичеськім», в якій знову назвав репресованих членів Кирило-Мефодіївського товариства «мучениками вольности». Згадав, зокрема, Т. Шевченка, якого, за автором статті, «... вважають сьогодні за мученика української вольности».

У становищі позбавленої наприкінці XVIII ст. державної незалежності Польщі і розчленованої її землі поміж імперськими сусідами Т. Шевченко бачив багато подібного і спільного з історичною долею України. Як і його рідний край, велика частина Польщі з її столицею Варшавою томила в пазурах того самого двоголового хижака. Тому йому були особливо близькі і зрозумілі національно-визвольні прагнення і дії польських патріотів. Однак не сприймав того, що в ідеології цих прагнень і її виразі в польській літературі та публіцистиці Україні зазвичай відводиться роль лише помічниці польських визвольних змагань і місце складової частини вільної Польщі.

Вразило й те, що оспівування козацького лицарства польськими романтиками зосереджувалося здебільшого на боротьбі з турками і татарами, що вони схильні були малувати, як зауважив І. Франко, «ідилічну», «фікційну» Україну, «виключаючи пильно з

української традиції все, що нагадувало таку власновільну, самостійну, протестуючу Україну» [2]. Не могли імпонувати спрощені поверхові підходи до української теми, її тенденційне і часто літературно невимогливе, примітивне трактування.

Грішили цим нерідко і писання польських авторів українською мовою, які культивувалися в дивній відособленості і навіть відчуженості від тогочасної власне української літератури. Навіть «українки» і «думи» демократично настроєного Т. Падури, який був зв'язаний з декабристським рухом в Україні, мали в собі дуже мало спільного з українськими реаліями, настроями і потребами України. В тому числі і його агітаційні вірші, які напередодні польського повстання 1830—1831 рр. він в селянському вбранні з лірою в руках розповсюджував серед українців, намагаючись пробудити в них «запорозький дух» і залучити їх до спільної з поляками боротьби проти російського поневолення.

Під час цього агітаційного рейду Падура побував на Лівобережжі, в Причорномор'ї і на Кубані, познайомився в Полтаві з Іваном Котляревським, який (за спогадом самого Падури) позитивно оцінив його пісні і вірші. У Гадячі 1829 р. Падура написав вірш «Чорноморець» із закликом до внуків і правнуків «славного Запорожжя»:

*Вільних внуки, злучім руки,
А сила все зможе!
І верне власть, і славу дасть
Вільне Запороже!*

Судячи із наведених слів про добре знайомство з «поезією» Падури, Т. Шевченко напевно знав і цей його вірш, надрукований у збірці творів «Ukrainky z nutoju Tumka Padury» (Варшава, 1844), яка згадується в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали». І дуже можливо, що заключна строфа його вірша «Полякам» з закликом «Подай же руку козакові...» була якраз ідейно-поетичною рефлексією на наведені рядки польського поета. Парафразуючи і розвиваючи їхній смисл, великий український поет додав ще слова «*І серце чистее подай*», які означали дуже багато. Постулювали польсько-українське єднання на засадах правди і справедливості, без лукавства і кривди, спільної боротьби за свободу не тільки Польщі, а й України. У поклику Т. Шевченка виразно про-

читується солідарність з молодю польською демократією, її гаслом «За нашу і вашу свободу».

Великій благодотвірній Шевченковій ідеї сердечного братерства українського і польського народів судилося ще пройти крізь тривалі складні й болючі випробування, сповнені протистояння і конфліктів, незмірних жертв, страждань і кривд досвіди двадцятого століття. Очевидно, і той непростий час знав порухи чистого польського серця стосовно України (скажімо, хоча б ближчі до нас: в публіцистиці незабутнього Єжи Гедройца, політологічних працях Збігнева Бжезінського, гарній повісті про Т. Шевченка Єжи Єнджеєвича «Українські ночі або родовід генія», в приязні до України великого Папи — поляка Івана Павла II та в непоодиноких інших більших і менших проявах). І чи не найбільш вимовно заявили себе ці порухи тепер, на початку двадцять першого століття, зокрема, в наші дні в потужній хвилі польської підтримки українського супротиву деспотичній владі, боротьбі українців за волю, честь і гідність своєї держави. Підтримки, яка озвучилася дивною піснею польського серця з крилатою фразею «Podaj rękę Ukrainie» («Подай руку Україні») — гаслом новочасної польсько-української солідарності.

Чи є якась пряма дотичність у генезі цієї пісні з Шевченковим «Подай же руку козакові...»? Автор слів і музики пісні керівник вокально-інструментального ансамблю «Тарака» Кароль Кус зазначив в інтерв'ю газеті «Głos Wielkopolski» (2 лютого 2014 р.), що цей твір був миттєвим «відрухом серця» під сильним враженням від перебування на київському Майдані. Невдовзі пісня у виконанні автора зазвучала зі сцени Майдану і, за словами цього ж інтерв'ю, з величезним ентузіазмом була прийнята багатотисячною спільнотою зібраного народу. Водночас медіа рознесли її по всій Україні, в Польщі та в інших країнах. Скоро її заспівали і в українсько- та російськомовних версіях.

До речі, цей процес задіяності авторської пісні в колективну свідомість широкої різномовної людності та феномен небувало динамічної її фольклоризації — предмет спеціального цікавого дослідження.

«Я вклав у цю пісню, — зізнається автор, — всі емоції, які збудили в мені Майдан і боротьба цих людей». «Почути вдячність Майдану, то найважливіша річ, що притрапилася мені в житті, потужний

знак, який залишиться в мені назавжди». І ще один фрагмент з цього інтерв'ю: «Коли чую від когось з України, що ця пісенька дає йому силу, щоб далі боротися, то-то... бракує мені слів, щоб висказати, що почуваю. Ми також боролися колись за свою свободу. І так, як ми тоді, вони також не мають тепер іншого вибору. Мусять виграти! Або Україна перетвориться в одну велику тюрму».

Отож, якщо навіть нема якоїсь фізичної залежності пісні від тексту поетичного Шевченкового звертання до поляків, то духовний їхній зв'язок, ідейна суголосність — для всіх очевидні. Він, цей зв'язок, в ідейній, настроєвій енергетиці пісні, що виразно корелюється з ідейними інтенціями українського поета, у чіткій і щирій проукраїнській дружній поставі автора пісні, у сприйнятті її як духовної потреби в широкому загалі. І навіть подекуди — у текстових переключках, стилістиці, конотації метафорики поєднання рук, гарячих сердець.

У цьому контексті пісня зазначилася як сучасний адекватний відгук чистого польського серця на високі помисли поклику великого українського поета з-перед понад півтора століття.

З цими смислами і значущою функційністю ця польська пісня сприймається як ще одне високе досягнення українського Майдану, і як гарна, значуща квітка у вінку прослави українського генія в знаменну пору його двохсотлітнього ювілею.

*Szcze nie wmerła, nie wmerła Ukraina,
Kiedy razem jesteśmy jak rodzina.
Jest nadzieja, co wiecznie przypomina,
Szcze nie wmerła, nie wmerła Ukraina.*

*Ще не вмерла, не вмерла Україна,
Як ми разом, як одна родина.
Є надія, що завжди припоминає:
Ще не вмерла, не вмерла Україна.*

*Ще не вмерла, не вмерла Україна,
Когда мы вместе, как одна семья.
Есть надежда, что всегда напоминает:
Ще не вмерла, не вмерла Україна.*

1. Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. — К., 1986. — Т. 47. — С. 111.
2. Франко І. Юзеф Богдан Залеський / Франко І. // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. — К., 1980. — Т. 27. — С. 32.

3. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 6 т. / Т. Шевченко. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — Т. 5. — С. 243—244.
4. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 6 т. / Т. Шевченко. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — Т. 4. — С. 252.
5. Nowosielski A. Pamiętniki kuratora magazynów / A. Nowosielski. — Warszawa, 1858. — S. 30.

Roman Kyrchiv

«SO MAKE THE HANDSHAKE TO A COSSACK
AND BRING YOUR HONEST HEART AS GIFT»

The article has presented a kind of spiritual connection, an echo of ideal concept expressed by Shevchenko's verse To

Poles in the present-day Polish song performed under strong impression of Kyivan Euromaidan, — Podaj rękę Ukrainie (Give hand to Ukraine)

Keywords: concept, heart, reflection, metaphorical contents

Роман Кырчив

«ТАК ПРОТЯНИ ЖЕ ДЛАНЬ КАЗАКУ
И СЕРДЦЕ ЧИСТОЕ ОТДАЙ»

Передается духовная связь, отзвуки идейного концепта шевченковского стихотворения «Полякам» в современной польской песне, которую поют под сильным впечатлением от Киевского Евромайдана, — «Podaj rękę Ukrainie» («Подай руку Украине»).

Ключевые слова: концепт, сердце, рефлексия, метафорика.